

ban. Ám már a kezdő író is van annyira felkészült, hogy semmi tanmesei jelleg nincs a dolgban; valahogy ezt is uralja, mélyen az anyagába dolgozza bele. Inkább talán csak a „szellemi fazonjának” kialakítását segítik e hatások: kihívó és merész írói jelmezben kívánt a közönség, a korabeli polgári világ ítései elé lépni. – Fiatal mérnök volt, a háború utáni francia dzsesszkorszak még csak művészkávéházak köreiben fel-feltűnedező alakja, gitáros, blues-énekes. Ez a fiatalember – miközben nagyon is vágyott a sikerre – egy halvány, személyes emblémafélét is beleszerkesztett ebbe a thrillerbe. Ez az apró részlet olyan, mint Vian titkos pályaterve, életmű-stratégiája: „Írni... Bestsellereket írni... Aztán végtelenül vakmerő és eredeti regényeket” – mondja a terveiről az a könyvkereskedő, akitől Lee átvesszi a boltot. Hősrünk meg erre így morfondíroz: „Az ember nem így ír bestsellereket... Talán tehetséges volt.” Vian – biztosan.

Fogarassy Miklós

OLVASÓJEL

Tar Sándor: *Mért jó a póknak?*
Szépirodalmi, 1989. 276 oldal, 40 Ft

Tar Sándor neve, valljuk meg, nem áruvédjegy irodalmunkban. A Debrecenben élő és gépipari technikusként több mint harminc éve ugyanabban az üzemben dolgozó író eredeti és erős tehetségét a kortársi magyar irodalom augurjai és kingmakerjei ugyan nem vonják kétségbe, már amikor szóba kerül a ritkán s keveset publikáló szerző neve, aki első könyvecskéjével: A 6714-ES SZEMÉLY tíz szikár novellájával meglehetősen későn, negyvenéves korában (a Magvető Új Termés sorozatában, 1981-ben) lépett a nyilvánosság elé. – Ha szóba kerül a neve. ...S ebből a szempontból öntudatlanul is árulkodónak tartom azt a körülményt, hogy miközben írásaival kétségtelesen kritikai elismerést, megérdemelt szakmai sikereket aratott, Tar Sándor neve, azt hiszem, elvtve se igen szerepel azokban a felsorolásokban, amelyek egy nemrégiben levitézlett és semmivé foszlott hivatalos ranglista helyé-

be lépve, egy másfajta mandarinprotokoll kardos szigorával állítják össze a hetvenes évektől kiterbebélyesedő új magyar próza csilagtérképeit – a „csak példaképpen” és „a teljesség igénye nélkül” sztereotípiákkal bevezetett névsoraikat. (Mindig ugyanazt a négy-öt nevet, amelyen belül még a „Péterek és Györgyök” kötelező sorrendjét se véti el soha a posztsznobizmus liturgiája.) Ezen a szemléleten, amely a magyar irodalom mezőnyét előszeretettel osztja „élbolyra, üldözőkre és leszakadókra”, és tudomást sem vesz arról az elemi szellemi és erkölcsi igazságról, hogy az irodalom nem azonos a Tour de France vagy a Giro d'Italia kerékpárversenyével, s hogy éppen ezért minden igazi tehetségnek kijár a „sárga trikó”, Tar Sándor 1989-ben megjelent kötetem fog változtatni. De valószínűleg nem is ez a legfontosabb számára, mert csupán ezért nem érdemes tollat fogni, másrészt, s ahogyan ő maga vallja: „kényszerű és nehéz rétegközi társadalmi helyzetem rendelése, hogy sem paraszttró, sem proletárköltő nem lehettem, de nem tudnám saját csillagképemet az emberi, társadalmi, írói horizonton sem meghatározni”.

S remélhetőleg a könyve olvasóját sem a szerző protokolláris besorolása, hanem az izgatja elsősorban: vajon mi lehet ez a különleges és meghatározhatatlan írói szituáció? Mit tartalmaznak Tar Sándor újabb elbeszélései, amelyek önjellemzése értelmében „egy átmeneti, zűlélt és szétesett kor habverései”? – Nehéz ellenállni a kísértésnek, hogy ne a kötet egyik írásának a címével adjon a kritikus választ erre a banális, de természetes és ősi olvasói kérdésre. Tar Sándor új kötete, valóságosan is, képletesen is, novellaformában megfogalmazott „hangulatjelentéseket” ad a magyar munkás mai állapotáról, társadalmi és emberi helyzetéről és arról a világról, amelyben élni kényszerül a hivatalosan létező, de újabban már hivatalosan sem létező szocializmus viszonyai között. Ámde a „hangulatjelentés” mint metafora s mint művészi formálóelv, pastiche, jellegével, ábrázolt létevényeivel és légkörével együtt egy megfakult, szinte feledésbe merült történelmi emléket hív elő (bennem legalábbis) az ötvenes évek megtagadott/lehazudott valóságából, amely másképpen volt sivár és morbid és véres, mint a mostani. A „Szódd a selymet, elvtárs!” torz kulisszavilágát; azokat az időket, amikor is vasárnap délelőttjeink

evangéliumi hírnökei: a népnevelők csöngettek be párosával a lakások ajtajain, s a kölcsönösen kényszeredett bábjvgyorok után támaszpontjaikra, a körzeti párhelyiségekbe visszatérve ezerszámra gyártották a „lakosság” vélekedéséről a felsőbb szerveket tájékoztató s finom eufemizmussal „hangulatjelentéseknek” nevezett be- és feljelentéseket. Ez a szocializmus hazai gyakorlatában valaha virágzó műfaji előzmény, mint össznépi szinten űzött pop art, akár tud róla, akár nem, a „posztmodern író” státusába helyezi Tar Sándort. (Mert hogy is írja Umberto Eco A RÓZSA NEVE utószavában? „*A posztmodern válasz lényege az, hogy a múltat – ha már megsemmisíteni nem lehet, hiszen megsemmisítése az elnémuláshoz vezet – át kell értkelni, mégpedig ironiával és nem éppen ártatlannul.*”) Csakhogy a posztmodern vízjel ebben az esetben nem az idézőjelbe tett irodalmi hagyomány, hanem az elmúlt (elmúlt?) történelem. A HANGULATJELENTÉS „vendégszövegei”, amelyekből kollázsát összeszötte az író, nem az irodalomból, hanem az élet anyagát alakító s túrhetetlen érdességét megőrző írói képzeletből erednek. Tar Sándor új kötetének „hangulatjelentései” ugyanis valójában klasszikus elbeszélői fegyelemmel létrehozott írói „életérzés-jelentések” és „életminőség-tudósítások”, s miközben vérlázító tárgyilagossággal és a változtatnod nem lehet megingathatatlanásával ábrázolja, hogy mivé züllött, mivé nyomorodott, nemcsak anyagi, erkölcsi vagy szellemi tekintetben, de az ösztönös munkásszolidaritás és az embermértóság vonatkozásában is az a réteg, az a bizonyos „hallgató, csendes többség” (amely azért hallgat, mert nem engedik szóhoz jutni) – akkor az olvasónak kényszerűen rá kell döbbsennie, hogy a MÉRT JÓ A PÓKNAK? világa mögött s a közelmúlt évtizedek mindennapi történelme mellett mégiscsak meghúzódik az irodalmi hagyomány egy része. Egy költői életmű, nem annyira az ironia, mint inkább a visszanyelt fájdalom idézőjelei közt: József Attila költészte. – Mivé lett az a munkásosztály, amelynek legöntudatosabb, a politikai szabadság és az életmód kultúrájának a tekintetében legigényesebb, „emberebb világért” kiáltó rétege, jó fél évszázaddal korábban, József Attila verseiben és reményeiben „*osztályharcban vasba öltözött*”? S az ikerkérdés: milyen világ készült azóta a hétköznapokban „*a történelem futószalla-*

gára szerelve” a megalázott „*győzni fogók*” tényleges/állítólagos győzelme: 1945 után, egészen napjainkig – Tar Sándor novelláinak erről az emberi és társadalmi végeredményről tudósító tükre a József Attila-i líra tartalmaival és motívumaival van foncsozva.

„*Könyvezve intlek szép jövőnk, ne légy ily sivár*”, könyörgött az ŐS PATKÁNY TERJESZT KÖRT MIKÖZTÜNK költője 1937-ben, legutolsó versei egyikében, de hiába: „*minden másként van, mint kellene*”, állapítja meg R. B., Tar egyik novellájának (EGY RENDES NAP) csupán monogrammal jelölt vallomástevője erről a megálmodott jövőről. – Persze az a munkásosztály, amelybe valaha József Attila könnyes reményeit helyezte, „*hatalomra jutásával*” párhuzamosan erodálódott, eltűnt. Azzal a paraszti világgal együtt, ahonnan emberi utánpótlását szerezte folyamatosan, s amelynek belül a lélekben soha ki nem hűlő emlékét, melengető klímáját a kötet balladás hangvételi írása, a HEGYI BESZÉD őrizi, a lekopás stációinak a megnevezésével együtt, míg nem a parasztember végül idegenné válik a saját földjén. S a sivár végeredmény a kötet talán legkegyetlenebb látellete, a MÉSZTELEP. Egyáltalán kik s milyen emberek jönnek a meggyalázott anyaföldről a mésztelepekre, az esztergáló- és forgácsoló-műhelyekbe, az építkezésekre, a „101. ÉP.” munkásszállójába, ahol huszonnégyen vannak egy szobában, s hagyma-, pálinka- és más nehéz szagok ülik meg a levegőt, vagy szegődnek vendégmunkásnak az NDK-ba, ahol a magyar dolgozó belekulál a konyhai mosogatóba? A HANGULATJELENTÉS egyik névtelen idézete, szabadon, az életből ellesve, erre is válaszol: „*olyanok vagyunk, mint a dögevők, egymást faljuk fel lassan, csak hogy a seggünkbe ne rúgjanak, de ezt nehogy elmondja valakinek...*” De hát ebben a világban, „*ahol az egyik nap olyan, mint a másik*”, nem az a tragédia, ha valaki megöli az apját, és anyja szeretője lesz, vagy ha két szerelme halálba kerget az engesztelhetetlen családi gyűlölködés, hanem ha egy kétygermekes munkásember nem tud többé tíz deka párizsit vásárolni, ami egyébként távolról sem katarikus körülmények között válik nyilvánvalóvá, mert ennek a világnak ez a természetes állapota: a vegetálás tragédián túli tragédiája.

Tar Sándor novelláit kikezdetlen szociografikus hitellel ruhazza föl a mai magyar munkásélet mindennapi valóságá. Írásai

mégsem szociográfiák; üzeneteik nem pusztá szociográfiai tényeket, hanem emberi állapotrajzokat közvetítenek, a kívül-belül elnyomódásnak az emberi egzisztenciát elsorvasztó lenyomatait, amelyeket csak írói nézőpontból lehetséges észlelni és megragadni. Nagy Lajos módszerére és szemléletére emlékeztető konok következetességgel ábrázol olyan jelenségeket és olyan roncsolásokat, amelyekről nem szívesen olvasunk, hallunk, mert vagy a sorsunk elviselhetetlenségét tudatosítják, vagy feloldhatatlan lekiismeret-furdalást támasztanak, mert elültetik bennünk a jogos gyanút, hogy mi is ahhoz a „fenti” világhoz tartozunk, ahol „mindig ugyanazokat találod a karosszékekben, aki erős meg nagy poszájú, azzal megy a csónak” (VÁNYA). Írásai ezért nem elégitik ki a nyilvánosan és meaculpázva megtagadott, de a „téma” iránt titkon fellobbanó marxista nosztalgiaikat sem, mert megdönthetetlen evidenciával tárják elének ezek a novellák, hogy az új feltételek között is szükségszerűen kialakult/megőrződött a régi farkastörvénye a létnek, „az elnyomás csapatban károg” most is, és mindig vannak/lesznek, akik „*valahogy egyből fent kezdik*”.

Novelláinak szociografikus felületei miatt előbb vagy utóbb, de óhatatlanul felmerül a kérdés, hogy miben különbözik Tar Sándor prózaíró pályatársától, Csalog Zsolttól. Talán abban, hogy míg Csalog az „élet” magnóra vett szavaiból hív elő megkomponált szociofotókat, amelyek éppen a társadalmi hipokrizis folytán témáikkal – bűnözők, Rákóczi téri lányok stb. – olykor még vonzó olvasmányok is lehetnek, Tar szuggesztív belső művészettel megformált sorsöntvényei éppen szociográfiai hitelességű, kellemetlen és kegyetlen valóságukkal taszítanak bárkit, aki nemcsak úgy juthat nőhöz, hogy megerőszakol valakit a munkásszálló liftjében, mint az egyik elbeszélés cigányai – Ipoly, Horog és Csóka. (Ez utóbbi vállán elmaradhatatlan kísérőjével, akitől a becenevét kapta, egy hollófekete csókával, s ez a madár ebben a világban a maga valószínűtlenségével a költészet jelképe.)

Mindebből remélhetőleg az is kiderül, mennyire az úgynevezett tematikus témák holterében mozognak Tar Sándor elbeszélései; történeteibe, élethelyzeteibe, alakjaiba csakis az emberi determinációk iránt érzékeny író képes – fájdalmasan és ironikusan szí-

várványló – életet lehelni. A világ az embert sok mindentől megfoszthatja: lakástól, emberhez méltó munkától és munkabértől, különböző földi javaktól, a tíz deka párizsit is beleértve, de Tar Sándor írásaival arra figyelmeztet, hogy ez a kifosztás *előbb* kezdődik – az élet legáltalánosabb, mindenki számára születéstől fogva adottnak, jogosnak és elidegeníthetetlennek hitt lehetőségeiből való kifosztódással: „...*Hát ha arra gondolsz, én nem voltam úgy szerelmes senkibe, ahogy a filmekben látni, vagy színdarabban, én nem is hiszem el, hogy olyan is van, a mi fajtánknál legalábbis nincsen...*” (VÁNYA) Tegyem hozzá, hogy: Gelléri Andor Endre világában még volt? – Ez egyfajta emberi mélypont, s nemcsak az érzelmeké, de Tar Sándor világának az emberei úgy élnék tovább, tudatában a veszteségüknek, a szegények „ingyen örömeiből”, a szerelemből való kirekesztettségüknek, mintha ez volna a világ rendje, vagy ami még riasztóbb: mintha az emberi fajta létén belül a negatív utópiák – Huxley, Orwell stb. – egyik alváltozatának a megvalósult és tömegesen reprodukálódó populációjához tartoznának.

A novellákban ábrázolt arcpirító világrendet természetesen az egyetemes kontraszelekcio hozta létre, s mozgatta a munkások életében is a teljes ellehetetlenülésig. „*Az új részlegvezető azt mondta, amikor bemutatkozott, hogy neki lételapja van, bár az üvegyártáshoz nem ért, de ez így nem lehet tovább. Büszkén magyarázta később: elutársak, engem a párt helyezett ide, hogy megbirkózzunk a feladatokkal, és a feladatok nem kicsik!*” (TÖRÉSPRÓBA) Ez nem kíván kommentárt. De Tar Sándor bámulatos hűséggel és mély humorral teremti újra írásaiban ennek az érték- és minőségfalo folyamatnak a gondolkodás és kifejezés: a beszéd debilizálódását tükröző nyelvezetét is; azt a habarényelvet, amely a művezetők, csoportvezetők, anyagmozgatók, betanított és segéd munkások „anyanyelve”, s olyan bornírt humorral ecseteli világát, amely a maga szférájában méltó párja Ionesco vagy Örkény abszurdjainak. „*Lüszien nem komplett* – mondja a művezető az EGY RENDES NAP című novellában –, *hamarabb megért, ha belerúgok, mintha szemináriumra küldeném, mert a végén még úgy járnék vele, mint az előzővel, akit addig járattunk szemináriumra, hogy önkéntes rendőr lett, aztán az volt az első dolga, hogy mivel szerinte rossz helyen mentem át az utcán, kétszáz forintra megbír-*

ságolt, sőt, még a kezemet is ki kellett vennem a nadrágból." A TÜRÉSPRÓBA című novellában pedig, amelynek a „hőse” egy méregdrágán vásárolt, de anyaghiány és egyéb okok miatt nem működő francia import gépsor, a műhely mindenkori vezetője pedig következetesen hozzá nem értő főnök (hiszen kiválasztásuk alapszempontja a szakmai alkalmatlanság), mindig tesz valami látszatintézkedést: „Leült a szerelőasztal mellé, és az öklére hajtotta a fejét. Most menjenek, mondta nekünk, majd szólok. Délután már aggódtunk. Aztán hazament. Másnap rendelt száz pár fehér kesztyűt. Úgy néztünk ki, mint egy utat tévesztett esküvői menet, élén ő, fekete öltönyben, fehér zoknival.”

S ezen az életből ellesett szövegen, bár író írta, s nem magnetofon rögzítette, nagyokat lehet nevetni is akár, hiszen ma nálunk elemi erejű tömegigény az a kíváncsi, amely lehetőleg még a gyászmisén is röhögve szeretne

szórakozni. Csak az „egésszel” van baj, mert a teljes kép már nem ilyen mulatságos: „...Felébredek éjszaka, gondolkozok, de ez csak mostanában van, mérgeledök is eleget miatta, hogy régen, mikor annyi bajom volt, mint a kazal, úgy aludtam, mint a bunda, most meg a nagy kényelemben felébredek, hát nem is tudom, mondjam-e, hülyeségnek fogod venni, de az az igazság, hogy félek, felébredek éjszaka arra, hogy félek, nem hülyeség? Nem tudom, miért van ez...” – tűnődik Tar Sándor egyik egydimenziós „hőse”. Heidegger mester szíve bizonyára repesne a boldogságtól, ha tudná, hogy ez a mélyvilág is ilyen pontosan, szépen „visszaigazolja” metafizikáját. De hát ez, ma, Magyarországon távolról sem csak elvont Lét-szorongás. Mért jó a póknak? A kötet egyik keserű abszurditása, hogy a címben feltett kérdésre nincs felelet.

Domokos Mátyás

A folyóirat az MTA–Soros-alapítvány és az Állami Biztosító támogatásával jelenik meg